

De broedvogels van Marken, III

(43ste publicatie van de „Club van Zuiderzeewaarnemers”)

door

A. N. SWART

Inleiding.

Meer dan twintig jaren zijn er verstreken sinds de tweede publikatie over dit onderwerp verscheen (Resoort, 1943). De eerste publikatie zag ruim dertig jaar geleden het licht (Op de Coul, 1931). Sinds 1943 heeft op Marken geen uitgebreid onderzoek meer plaats gehad; wel werden een paar kleinere onderzoekjes gepubliceerd (Braaksmā, 1959 en Swart, 1958).

Onze activiteiten strekten zich uit van 4 maart 1961 tot 15 augustus 1964 en stonden onder auspiciën van dr. C. G. B. ten Kate te Kampen. Hoewel wij over al deze jaren zeer vele gegevens verzamelden over niet-broedvogels, kwamen de meeste gegevens over de broedvogels reeds in 1961 tot stand. Er werden in het totaal 128 bezoeken aan Marken gebracht door de heren W. Bloem, L. Bonten, P. E. Garrelfs, R. Kloosterman, C. H. de Kruyf, J. J. Meeder, P. Th. Nissen, A. N. Swart en H. J. W. Wijsman. Per maand zijn deze bezoeken als volgt verdeeld: jan. 7, febr. 9, mrt. 12, apr. 16, mei 18, juni 11, juli 9, aug. 11, sept. 8, okt. 16, nov. 6, dec. 5. Het aantal waarnemingsdagen lag belangrijk hoger dan in 1941—'43 en 1929—'30, nl. 119 tegen 29 en 25. In genoemde periode werd in iedere maand waargenomen, met een maximum van 7 dagen en een minimum van 1 dag per maand.

In tegenstelling met de ervaringen van Op de Coul ondervonden wij, evenals destijds Resoort c.s., vrijwel niets dan belangstelling en medewerking van de bevolking; in het bijzonder danken wij hiervoor dan ook de heren J. van Altena, H. ten Napel, J. Commandeur, J. Kes, Jan Klaver, K. S. Pereboom, Dr. Pas de Loup, C. en P. Schouten, J. en P. Visser en het Gemeentebestuur van Marken.

Topografische en oecologische bijzonderheden.

In de beide vorige publikaties zijn deze gegevens uitvoerig behandeld; het lijkt mij daarom vrij overbodig om hierover in herhalingen te vervallen. Ik zal dan ook slechts vergelijkenderwijs melding maken van de wijzigingen in de toestand op Marken sinds 1943, c.q. 1930 en verwijs lezers met diepere belangstelling overigens naar de beide eerder verschenen publikaties.

De topografische gesteldheid van Marken wijzigt zich in vijf fasen.

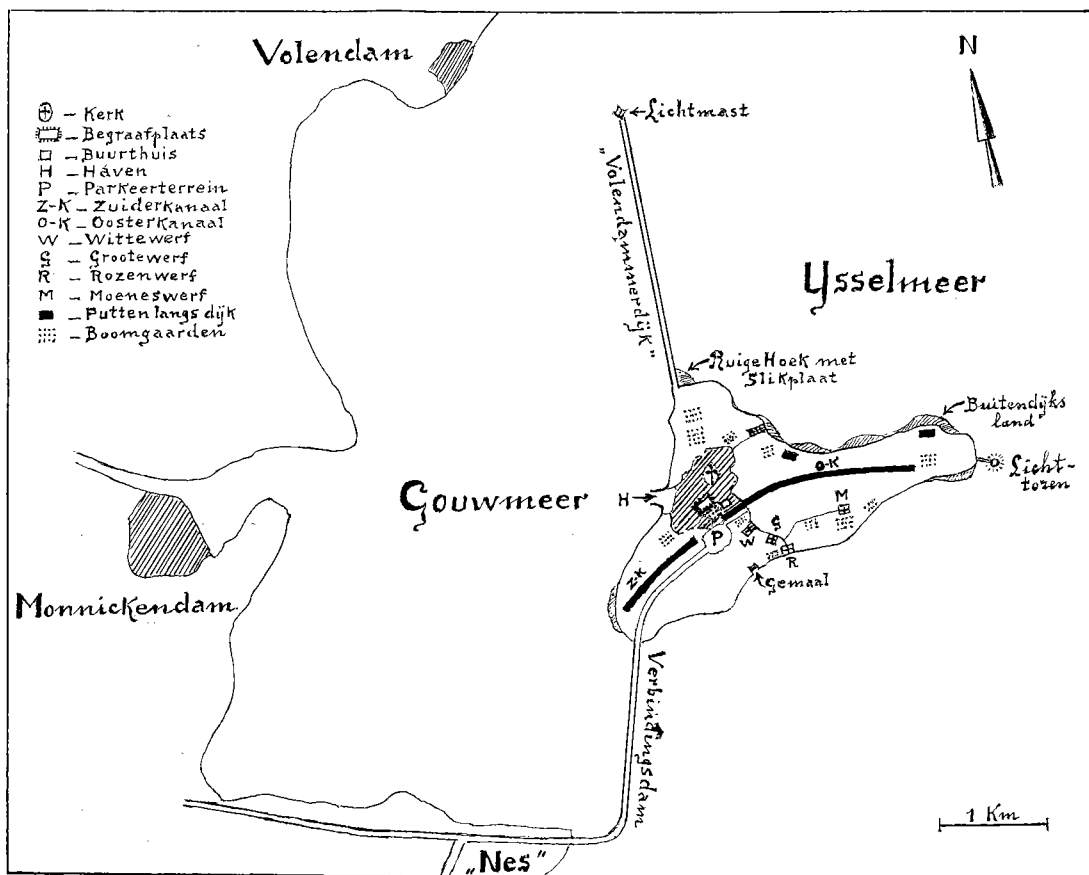
I (1932): Het IJsselmeer is ontstaan door afsluiting van de Zuiderzee, iets wat vele oecologische gevolgen had voor de avifauna van het eiland.

II (1942): Een stuk dijk van $2\frac{1}{2}$ km lengte is voor de toekomstige Markerwaard in de richting van Volendam (NtW) gelegd. Hoewel deze dijk 's winters beschutting biedt voor soms wel duizenden watervogels, zijn verdere oecolo-

gische gevolgen niet duidelijk aanwijsbaar, het broeden van enkele Veldleeuweriken en duidelijk waarneembare gestuwde trek langs die dijk daar gelaten.

III (1957): Het droogvallen van Oostelijk Flevoland brengt de overkant 22 km dicht bij Marken, wat o.a. van belang is voor watervrezende voorjaars- en herfsttrekkers. De afstand Marken—overkant bedraagt in ONO-richting (Lelystad) nu nog maar ca. 18 km. De invloed van deze ornithologisch zo belangrijke polder is tijdens dit laatste onderzoek dan ook duidelijk gebleken.

IV (1958): Marken is geen eiland meer! Een dam van ca. 2 km lengte verbindt nu het vasteland ten N. van Uitdam (de Nes) met de zuidwestpunt van Marken (het Kruis). Hiermee is Marken voor watervrezende trekvogels een nóg aanlokkelijker springplank geworden. Ook doemen er kansen op voor nieuwe broedvogelsoorten.

V (1980): De drooglegging van de Markerwaard zal dan wel een feit zijn, mits men niet te kampen krijgt met grote economische of financiële moeilijkheden; aldus een onlangs aan mij gedane mededeling van de Dienst van Zuiderzeewerken te 's-Gravenhage. Verstrekkende oecologische gevolgen zijn nu slechts te voorspellen aan de hand van ervaringen met Wieringen, Urk en Schokland.

Zoutgehalte	Water op Marken	Water rond Marken
1929	?	5245—6465 mgr. Cl. per l.
1942	550—760 mgr. Cl. per l.	max. 143 „ „ „ „
1963	440—550 „ „ „ „	gem. 250 „ „ „ „

Betekenis der getallen:

Minder dan 100 mgr. Chloor per liter: zoet water.

100 tot 17000 mgr. Chloor per liter: brak water.

Meer dan 17000 mgr. Chloor per liter: zout water.

We zien dus dat het zoutgehalte op Marken zelf in ruim 20 jaar niet opvallend sterk is gedaald. Vooral bij bronnen (welwater) is het zoutgehalte nog behoorlijk hoog. Dat het zoutgehalte van het IJsselmeer t.o.v. 1942 weer is gestegen, kan b.v. veroorzaakt zijn door het steeds verder oprukken van het zout uit de Noordzee via het Noordzeekanaal.

Schreef Op de Coul in 1930 dat er slechts één boom op Marken was te vinden, terwijl Resoort in 1943 slechts houtaanplant van enig belang bij het Buurthuis, het Kerkhof en twee boomgaarden in het NW constateerde, thans tellen we zeven flinke en dertien kleine boomgaarden, de aanplant om het Buurthuis en om het Kerkhof meegeteld. Deze belangrijke uitbreiding van houtaanplant speelt wel een zeer grote rol in de stijging van het aantal houtminnende broed- en trekvogels.

Het weiland is nog steeds van zeer goede kwaliteit. Drassige gedeelten zijn praktisch niet meer te vinden. Rietkragen die broedgelegenheid zouden kunnen bieden aan soorten als Fuut, Dodaars, Waterhoen, Meerkoet, Kleine Karekiet, Rietzanger of Rietgors, komen praktisch alleen nog voor in sommige gedeelten van het Zuiderkanaal (het ZW-gedeelte van een lange sloot die het gehele „eiland” in de lengte doorsnijdt) en in mindere mate in het Oosterkanaal (het O-deel van genoemde sloot). Ruige terreintjes vinden we nu nog slechts buitendijks aan de NO-dijk. Daar waar de doodlopende „Volendamerdijk” begint, is het beste vogelplekje van Marken (ruig terrein met slikhoek). Bij de vuurtoren en bij het einde van de Minneweg bevinden zich een paar plassen, z.g. „putten”, waar men soms goede trekwaarnemingen kan doen. Nog steeds vindt men bij de vuurtoren en bij „het Kruis” een paar schelpenstrandjes.

Van de natuurlijke vegetatie vielen ons op: *Potamogeton perfoliatus* (Doorgroeid Fonteinkruid), *Butomus umbellatus* (Zwanebloem), *Chelidonium majus*

(Stinkende Gouwe), *Alliaria officinalis* (Look-zonder-look), *Eryngium campestre* (Kruisdistel), *Sedum acre* (Muurpeper), *Lycopus europaeus* (Wolfs-poot), *Aster tripolium* (Zulte), *Senecio paluster* (Moerasandijvie) en *Cirsium lanceolatum* (Speerdistel).

Van de zoogdieren vermelden we de in de vorige publikaties nog niet genoemde soorten *Lepus europaeus* (Haas), *Mustela nivalis* (Wezel), *Mustela erminea* (Hermelijn) en *Erinaceus europaeus* (Egel).

In tegenstelling met de mededeling van Resoort (1942) wordt op Marken tegenwoordig weer flink gejaagd. Ook wordt er nog steeds ijverig eieren gezocht door de jeugd.

Bijzonderheden over de broedvogelstand 1961—'62.

De broedvogellijst van 1961—'62 omvat 25, die van 1941—'43 22, die van 1929—'30 16 soorten, de door Op de Coul onder voorbehoud vermelde Roerdomp hier wél meegeteld.

Verdwenen broedvogelsoorten (5):

ROERDOMP. Dit incidentele broedgeval van 1930 zou zich moeilijk kunnen herhalen daar de rietkragen over het algemeen nog smaller zijn geworden. Het gedeelte van het Zuiderkanaal met behoorlijk veel riet ligt bovendien slechts ca. 10 tot 50 m van de soms drukke invalsweg af.

KOKMEEUW. Oorzaak: Te goede grasmat? Het vermoeden heeft bij sommige veldornithologen post gevat dat deze kolonie zich heeft aangesloten bij die van „de Nes” bij Uitdam.

VISDIEF. Oorzaak: Gaat vrijwel overal in het land door nog onbekende oorzaak achteruit. (Leeft in symbiose met de Kokmeeuw).

KLEINE KAREKIET. Oorzaak: Geschikte biotoop is in zeer geringe mate nog wel aanwezig maar schijnt toch te weinig aantrekkingskracht te hebben.

RIETGORS. Oorzaak: Zie Kleine Karekiet.

Duidelijk in aantal afgenomen soorten (3):

WILDE EEND. Dit is een van de weinige soorten waarover we geen exacte gegevens durven te geven. Vergelijken we echter de termen van Op de Coul en Resoort met onze ervaringen, dan moeten we concluderen: langzame achteruitgang. Oorzaak: Betere grascultuur, intensief eieren rapen, jacht?

SLOBEEND (na 1942). Oorzaak: Betere grascultuur? Ook elders in het land plaatselijke afname geconstateerd.

KEMPHAAN. Oorzaak: Betere afwatering en grascultuur. Neemt ook elders in het land af.

BROEDVOGELLIJST VAN DE VIER ONDERZOEKEN

	1930	1942	1958	1961
<i>Podiceps cristatus</i> — Fuut		1?		1?
<i>Podiceps ruficollis</i> — Dodaars				2
(<i>Botaurus stellaris</i> — Roerdomp)	(1)			
<i>Anas platyrhynchos</i> — Wilde Eend	geen aantal geschat	niet na te gaan	ca. 10	minstens 6
<i>Anas querquedula</i> — Zomertaling		1	1?	1 à 2
<i>Anas clypeata</i> — Slobeend		minstens 10	3	2 à 3
<i>Falco tinnunculus</i> — Torenvalk			1	?
<i>Gallinula chloropus</i> — Waterhoen	? zeer w.s. wél	minstens 2 à 3	1	6
<i>Fulica atra</i> — Meerkoet	verscheidene paren	minstens 2	minstens 2	9
<i>Haematopus ostralegus</i> — Scholekster		1 à 2	3 à 4?	3
<i>Vanellus vanellus</i> — Kievit		8 à 9	ca. 15	18
<i>Limosa limosa</i> — Grutto	algemeen	ca. 5 à 10	6 à 7	10
<i>Tringa totanus</i> — Tureluur	opvallend talrijk	minstens ca. 25	ca. 20	20
<i>Philomachus pugnax</i> — Kemphaan	algemeen	aantal niet geschat	40—60 ♂ ♂, 15—50 ♀ ♀	ca. 30 ♂ ♂, ca. 20 ♀ ♀
<i>Larus ridibundus</i> — Kokmeeuw		25 à 30?		
<i>Sterna hirundo</i> — Visdief	algemeen	ca. 30	3 à 4	1?
<i>Columba palumbus</i> — Houtduif				minstens 1
<i>Cuculus canorus</i> — Koekoek			?	minstens 1
<i>Apus apus</i> — Gierzwaluw		?	?	?
<i>Alauda arvensis</i> — Veldleeuwerik	algemeen	algemeen	15 à 20	28
<i>Hirundo rustica</i> — Boerenzwaluw	algemeen	algemeen	algemeen	35
<i>Delichon urbica</i> — Huiskwaluw	zeer algemeen	flink aantal	72 (1957); 62 (1958)	60
<i>Anthus pratensis</i> — Graspieper	vrij algemeen	algemeen	minder dan 10?	11
<i>Motacilla alba</i> — Witte Kwikstaart			1	4
<i>Motacilla flava</i> — Gele Kwikstaart	vrij algemeen	algemeen	15 à 25	31
<i>Troglodytes troglodytes</i> — Winterkoning				4
<i>Turdus merula</i> — Merel		waarschijnlijk 2	waarschijnlijk 2	10
<i>Acrocephalus scirpaceus</i> — Kleine Karekiet	gewone broedvogel	?		
<i>Hippolais icterina</i> — Spotvogel		1	minstens 1	5
<i>Emberiza schoeniclus</i> — Rietgors	algemeen			
<i>Passer domesticus</i> — Huismus	zeer algemeen	opvallend weinig	niet geteld	165
<i>Sturnus vulgaris</i> — Spreeuw	zeer algemeen	flink aantal	niet geteld	92
<i>Corvus corone</i> — Zwarte Kraai		1	zeer waarschijnlijk 2	3

no. 1—2, 1965]

SWART, De broedvogels van Marken, III

Geringe afname (2):

GRUTTO (althans t.o.v. 1930). Ook elders in Nederland plaatselijk achteruitgang.

TURELUUR. Ook elders in het land plaatselijk achteruitgang.

Vrijwel constant in aantal gebleven broedvogels (5):

VELDLEEUEWERIK, BOERENZWALUW, HUISZWALUW (t.o.v. 1957 geringe afname), GRASPIEPER en GELE KWIKSTAART.

Geringe toename (1):

SCHOLEKSTER. Neemt in vele streken toe.

Belangrijk toegenomen (5):

WATERHOEN. Oorzaak: De (geringe) verzoeting van het water?

KIEVIT. Oorzaak: Daar de soort elders in Nederland nog plaatselijk afneemt, moet voor de vooruitgang op Marken een bijzondere oorzaak zijn. S. Braaksma (1959) noemt als oorzaak „dat de oorspronkelijk op vele plaatsen zeer ruige begroeiing plaats heeft moeten maken voor een „normale grasmat”. In een nadere toelichting over deze uitspraak merkte Braaksma (in litt.) nog op dat de toename in dergelijke gevallen vaak slechts van tijdelijke aard is, daar op de duur door voortdurende bemesting een voor de soort veel te weelderige grasmat ontstaat.

MEREL. Oorzaak: Uitbreiding van houtaanplant.

SPOTVOGEL. Oorzaak: Zie Merel.

ZWARTE KRAAI. Oorzaak: Meer hoge bomen dan vroeger.

Nieuwe broedvogels sinds 1942 (6):

DODAARS. Oorzaak niet aanwijsbaar.

TORENVALK. Schijnt slechts incidenteel (o.a. in 1958) op de kerktoeren te broeden.

HOUTDUIF. Oorzaak: Meer hoge bomen dan vroeger.

KOEKOEK. Oorzaak: Dichtere houtaanplant, bijgevolg meer nestkeuze.

WITTE KWIKSTAART. Oorzaak niet aanwijsbaar.

WINTERKONING. Oorzaak: Dichtere begroeiing.

Aan sterke schommelingen onderhevig (2):

MEERKOET en HUISMUS. Ook op Terschelling was in de oorlogsjaren 1940—'45 een relatief kleine mussenstand (Tanis, 1963). Het eetbare afval was toen uiteraard miniem. Ook zijn mij uit die jaren gevallen bekend van massaal vangen van mussen voor consumptie.

Wegen we alle verliezen en aanwinsten van de broedvogels zo goed mogelijk tegen elkaar af, dan kunnen we concluderen dat Marken het er heel goed heeft afgebracht sinds 1942 en trots kan zijn op haar 25 broedvogelsoorten. Zo trots zelfs, dat een weidevogelreservaat (vooral i.v.m. de Kemphanenpopulatie) gerechtvaardigd zou zijn. Buitenlandse bezoekers zouden dan onder auspiciën van de plaatselijke V.V.V. een kijkje op de toernooiplaatsen kunnen nemen vanaf de dijk. Marken is nog altijd gemakkelijker te bereiken dan Texel.

Broedvogels 1961 — '62.

? *Podiceps cristatus* (L.) — Fuut.

Op 26-6-'61 en 30-6-'62 werd een streperig halfwas ex. in het Zuiderkanaal gezien. Verder nog een ad. ex. op 21-3-'64 aldaar. Overigens geen spoor van deze soort op Marken zelf. (Resoort vernam in juni 1941 een verhaal van twee jeugdige Markers dat vrij zeker op een broedgeval van de Fuut wees).

Podiceps ruficollis (Pall.) — Dodaars.

1961: 2 territoria in Zuiderkanaal. In juni en juli baltsroep vaak gehoord.

Anas platyrhynchos L. — Wilde Eend.

Zeer moeilijk te inventariseren. We schatten het aantal nesten op minstens 6 en hoogstens 10.

Anas querquedula L. — Zomertaling.

1961: ♀ met pulli in Zuiderkanaal. 1962: Steeds 2 paartjes tussen Moeneswerf en vuurtoren. 1963: Idem. De Zomertaling wordt op Marken „Snerpeend” genoemd.

Anas clypeata L. — Slobeend.

1961: ♀ met pulli in Zuiderkanaal. In de broedtijd aanvankelijk vaak 2 à 3 paartjes, later in de broedtijd vaak alleen 2 à 3 ♂♂ waargenomen. 1962: Hetzelfde beeld.

Falco tinnunculus L. — Torenvalk.

Schijnt zich eerst omstreeks 1958 als broedvogel op de kerktoeren gevestigd te hebben. Naar de koster ons vertelde, wordt bij jaarlijkse schoonmaakbeurten het nest vaak verstoord. 1958: Baltsvlucht (S. Braaksma), 1961 idem (Swart c.s.). De Torenvalk wordt op Marken „Sperwer” genoemd.

Gallinula chloropus (L.) — Waterhoen.

1961: 6 territoria, voornamelijk in Zuiderkanaal, achter het voetbalterrein en in een „put” bij „het Kruis”. Broedde in 1962 ook in een „put” aan het einde van de Minneweg.

Fulica atra L. — Meerkoet.

1961: 9 territoria; in het Zuiderkanaal (5), het Oosterkanaal (3) en achter het voetbalterrein (1).

Haematopus ostralegus L. — Scholekster.

1961: 3 territoria (bij „put” aan westpunt, tussen invalsweg en Z.O.-dijk en tussen Moeneswerf en vuurtoren).

Vanellus vanellus (L.) — Kievit.

1961: 18 territoria, vrij gelijkmatig over al het weiland verdeeld.

Limosa limosa (L.) — Grutto.

1961: 10 territoria, voornamelijk in de oosthoek.

Tringa totanus (L.) — Tureluur.

1961: 20 territoria; 12 in oosthoek, 7 in zuidhoek, 1 in noordwesthoek van het schiereiland.

Philomachus pugnax (L.) — Kemphaan.

1962 en 1963: In de broedtijd zijn op de toernooiplaatsen maximaal 30 ♂♂ en 21 ♀♀ geteld. In de oosthoek waren een paar vaste kampplaatsen.

? *Sterna hirundo* L. — Visdief.

1962: Op 23-6 en 7-7 een zeer agressief ex. bij de „putten” bij de vuurtoren. Een ex. dat daar steeds zat, bleek toch geen nest te hebben.

Columba palumbus L. — Houtduif.

1960: In broedtijd koerend waargenomen door K. S. Pereboom. 1961: Broedend op het kerkhof. In 1962—'64 zijn waarnemingen gedaan die een tweede broedpaar doen vermoeden.

Cuculus canorus L. — Koekoek.

1961: In de broedtijd steeds bij boomgroepen scharrelend. Op 8-7 steeds met een Spotvogel op het kerkhof in conflict. Overigens tussen 1961 en 1964 vaak juni-vogels waargenomen.

? *Apus apus* (L.) — Gierzwaluw.

1961—'64: Het is ons evenmin als Resoort c.s. (1942) en Braaksma (1954—'58) gelukt om deze soort als broedvogel te boeken. Op 1-7-'61 zag de Kruyf dat 2 exx. zich een paar maal van een schuin pannendak af lieten glijden van een huis aan de westzijde van de kerk. Overigens elk jaar in de broedtijd boven het dorp aanwezig in enkele exx. De Gierzwaluw wordt op Marken „Scheerzwaluw” genoemd.

Alauda arvensis L. — Veldleeuwerik.

1961: 28 territoria, vrij regelmatig over al het weiland verdeeld.

Hirundo rustica L. — Boerenzwaluw.

1961: 35 nesten geteld; 19 in het dorp, 9 op Moeneswerf, 4 op Rozenwerf, 3 op Wittewerf.

Delichon urbica (L.) — Huiszwaluw.

1961: 60 nesten geteld; 45 in het dorp, 3 op Moeneswerf, 2 op Rozenwerf, 3 op Wittewerf, 3 op Grootewerf, 4 op de vuurtoren. Op Moeneswerf een nest op een uitstekende horizontale dakbalk die ca. 45° om de as was gekanteld.

Anthus pratensis (L.) — Graspieper.

1961: 11 territoria, overwegend in het oostelijk deel.

Motacilla alba L. — Witte Kwikstaart.

1961: 4 territoria (Rozenwerf, bij vuurtoren, boomgaard Minneweg, „het Kruis” bij paal 22).

Motacilla flava L. — Gele Kwikstaart.

1961: 31 territoria, over het gehele schiereiland verdeeld, doch in de oosthoek het meest.

Troglodytes troglodytes (L.) — Winterkoning.

1961: 4 territoria (Wittewerf, Buurthuis, Begraafplaats, boomgaard Schouten in het N.W.).

Turdus merula L. — Merel.

1961: 10 territoria; 5 in omgeving Buurthuis—Begraafplaats, 1 boomgaard Minneweg, 1 boomgaard C. Schouten in het N.W., 1 boomgaard J. Visser in het N.W., 1 boomgaard pad naar Moeneswerf, 1 boomgaard Moeneswerf.

Hippolais icterina (Vieill.) — Spotvogel.

1961: 5 territoria; 1 bij Buurthuis, 1 op Begraafplaats, 1 op Moeneswerf, 1 in boomgaard C. Schouten in het N.W., 1 in boomgaard J. Visser in het N.W.

Passer domesticus (L.) — Huismus.

1961: 165 territoria. Op alle werven aanwezig.

Sturnus vulgaris L. — Spreeuw.

1961: 92 territoria. Op alle werven aanwezig.

Corvus corone L. — Zwarte Kraai

1961—'63: 3 territoria; 1 op Moeneswerf, 1 in boomgaard C. Schouten in het N.W., 1 in boomgaard J. Visser in het N.W.

Trekgegevens.

In de rapporten van Op de Coul en Resoort worden de trekbewegingen boven Marken gering genoemd, zij het door Op de Coul onder voorbehoud. Zeer summier wil ik dit vaststellen: het door ons geconstateerde aantal naajaarsdoortrekkers was $50 \times$ en het aantal voorjaarsdoortrekkers 9 tot $18 \times$ zo hoog als dat van 1929—'30 en 1941—'43. M.i. zijn de beide nieuwe dijken en de polder Oostelijk Flevoland, alsmede de uitgebreider en hogere houtaanplant hiervan wel de hoofdoorzaken.

Bijzonder overzicht.

In de beide vorige publikaties was een overzicht geplaatst van alle tot 1943 waargenomen vogelsoorten op Marken. Door onze waarnemingen van 1961—'64 heeft deze lijst echter een dusdanige omvang aangenomen dat de redactie er bezwaar in zag deze in z'n geheel te plaatsen. Deze lijst, waarin 166 op Marken waargenomen vogelsoorten worden behandeld, ligt voor lezers met een diepere belangstelling ter inzage bij de schrijver en bij het R.I.V.O.N. te Zeist.

Slotwoord.

Hopelijk zal na de drooglegging van de Markerwaard nog eens een „*Avifauna van Marken, IV*” verschijnen, en, zo dat mogelijk is, een vergelijkend onderzoek met Wieringen, Urk en Schokland. Graag een woord van dank aan drs. J. Wattel en drs. D. Dekker van het Zoöl. Museum te Amsterdam, die mij hielpen met een paar problemen.

LITERATUUR :

- Braaksma, S. (1959): De Dierenwereld van Marken. Natura, mei-no.
Drijver, J. (1958): Texel het Vogeleiland.
Op de Coul, P. G. (1931): Avifauna van het eiland Marken. Org. Cl. N.V. 4: 1.
Resoort, W. J. (1943): De Avifauna van het eiland Marken, II. Limosa 16: 4.
Swart, A. N. (1958): De Broedvogels van Marken. Natura, dec.-no.
Tanis, J. J. C. (1963): De Vogels van Terschelling.
-